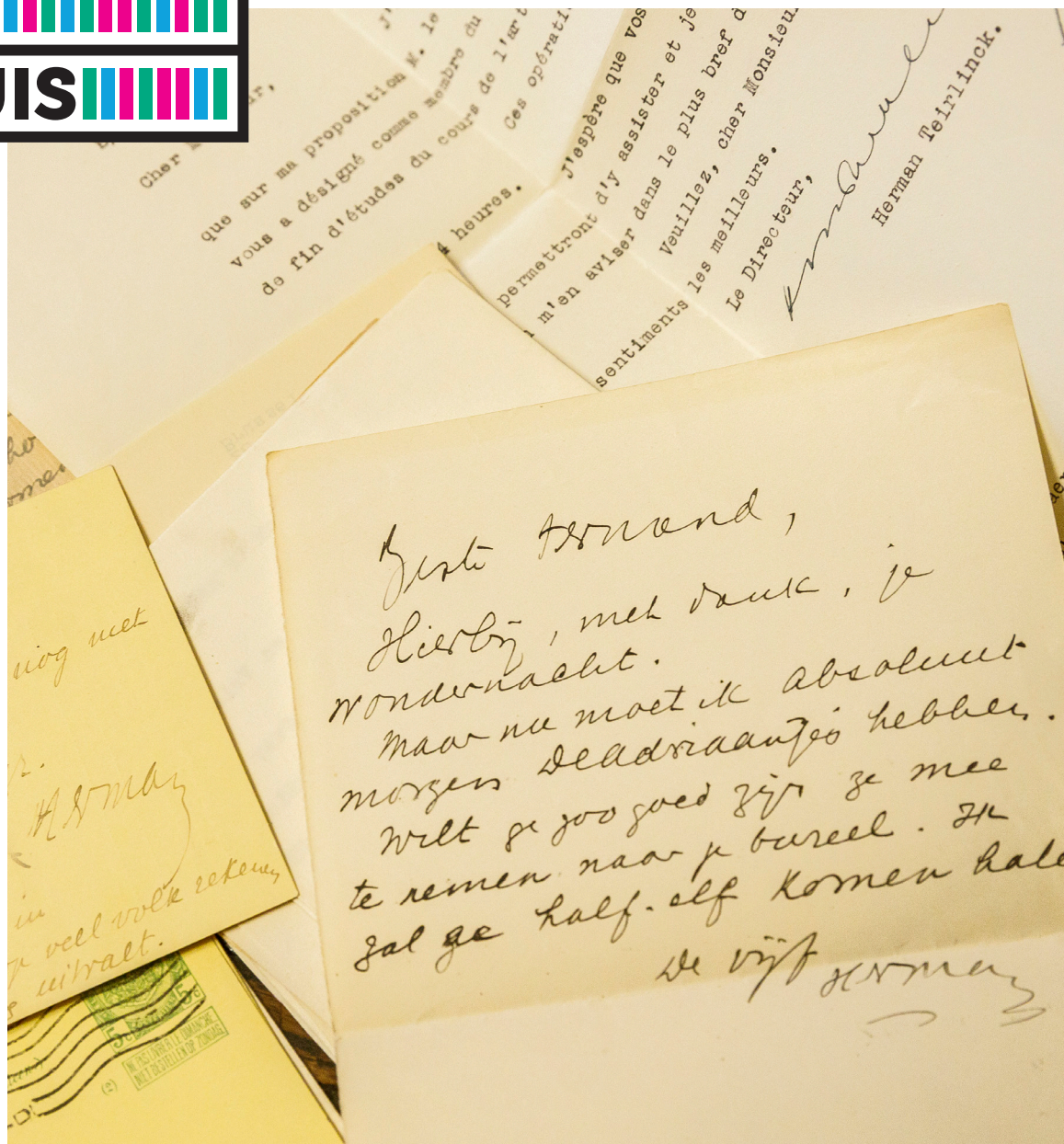

LETTER EN HUIS

Onderzoeksgids voor de collectie van het Letterenhuis

Stages en rondleidingen

Het Letterenhuis biedt verschillende stageopties aan die tot een scriptie-onderwerp en -voorstel kunnen leiden. Stagiairs kunnen bijvoorbeeld een archief inventariseren, of een educatief project opstarten met behulp van de collectie van het Letterenhuis. Op aanvraag organiseert het Letterenhuis depotrondleidingen voor studenten en docenten als eerste kennis-making met de collectie.

Contact

Om archiefmateriaal te raadplegen in onze leeszaal is vaak toestemming vereist van de archiefvormers of hun erfgenamen of vertegenwoordigers. Wij geven je de informatie om dat voorafgaand aan je bezoek te regelen.

Ben je geïnteresseerd in een van de onderwerpen die in deze onderzoeksgids aan bod komen, of wil je een scriptieonderwerp afbakenen of een scriptievoorstel vastleggen, neem dan contact op met de verantwoordelijke daarvoor in het Letterenhuis:

johanna.ferket@antwerpen.be

+32 (3) 222 93 27

+32 (4) 89 91 04 75

Inleiding

Het Letterenhuis verzamelt, bewaart en ontsluit het Vlaamse literaire erfgoed van het einde van de 18de eeuw tot nu. Historisch gezien is de collectie van het Letterenhuis ontstaan vanuit een brede focus op verschillende facetten van het ‘Vlaamse culturele leven’. Daardoor bevat de huidige collectie inhoudelijk zeer rijk en gevarieerd materiaal: brieven, manuscripten, typoscripten, foto’s, kranten- en tijdschriftenknipsels, sculpturen, affiches, en dat alles in disciplines zoals literatuur, muziek, theater, kunst, enz. Ook de Vlaamse Beweging vormt een belangrijke component in onze collectie. Tegenwoordig ligt de focus vooral op het verwerven van het archief – zowel op papier als digitaal – van Vlaamse schrijvers, en archief van personen en organisaties, actief in de Vlaamse literatuur en het boekbedrijf, zoals vertalers, tijdschriftredacties, illustratoren, theatermakers en uitgeverijen.

De collectie van het Letterenhuis biedt onmisbaar bronnenmateriaal voor onderzoek op diverse terreinen zoals de taal- en letterkunde, geschiedenis, theaterwetenschappen, kunstwetenschappen en archief- en educatieve studies. Er zijn tal van manieren om de collectie te benaderen: per type materiaal of per genre, of vanuit een specifieke onderzoeksfocus. Met dit document presenteren we een gids voor wie onderzoek wil verrichten naar of met behulp van de Letterenhuiscollectie. Deze gids is niet exhaustief. Elk archief in onze collectie heeft grote en kleine verhalen te vertellen en voor elke onderzoeksfocus zijn tal van voorbeelden te vinden. We bieden hiermee slechts een aanzet om het scala van onderzoeksmogelijkheden te tonen. Het collectieplatform, waarmee het archief van het Letterenhuis wordt ontsloten, geeft zicht op de breedheid en verscheidenheid ervan: collectie.letterenhuis.be. Ook onze medewerkers maken je graag wegwijs in die collectie vol verborgen schatten die wachten op ontdekking en onderzoek.

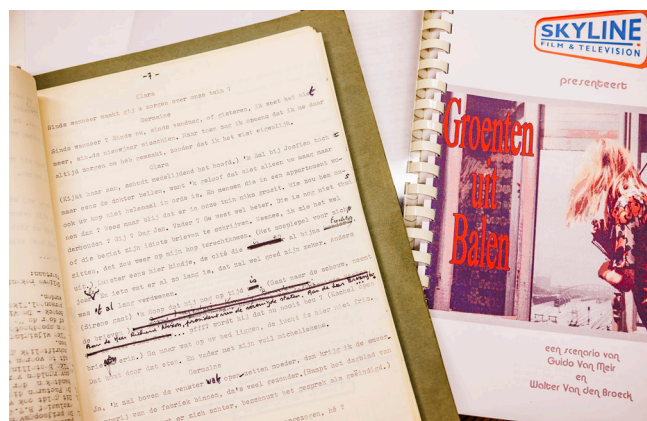
Enkele thema's uitgelicht

Gebaseerd op onze kennis van recent verwerkte en nieuw verworven archieven en archiefstukken, lichten we hieronder enkele hoogtepunten uit die bijzonder interessant blijken voor onderzoek:

1 Literatuur en film

De omvangrijke archieven van Hubert Lampo (1920-2006) en Walter van den Broeck (1941-2024) vormen een vruchtbare bron voor onderzoek. Een interessante invalshoek zijn de verfilmingen van hun literaire werk of de filmscenario's die ze zelf schreven. Hun archieven geven inzicht in de creatieprocessen, de adaptatie van een literair werk naar film, en de visies van de respectievelijk auteurs op verschillende media.

- Het archief van Hubert Lampo bevat scenario's, draaiboeken, briefwisselingen en documentatie over al dan niet gerealiseerde verfilmingen van zijn literaire werk. Rond de verfilming van *De Komst van Joachim Stiller* (1974) zijn er bijvoorbeeld niet alleen scenario's en briefwisselingen over het creatieproces, maar ook een tekst van Lampo waarin hij zijn visie uiteenzet, en documentatie over de kijkcijfers.
- Walter van den Broeck schreef drie filmscenario's: *Hector* (1987), *Blueberry Hill* (1995) en *Brylcream Boulevard* (2011). Daarnaast werd zijn toneelstuk *Groenten uit Balen* uit 1972 verfilmd in 2011. Het archief bevat de scenario's van deze films, maar ook briefwisseling, contracten, documentatie en samenvattingen.

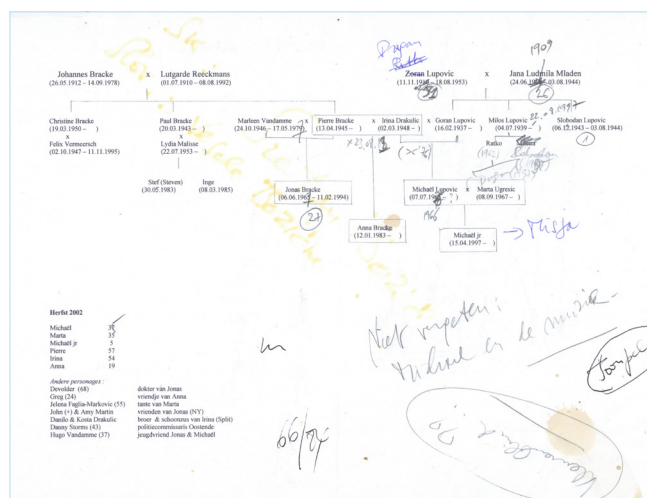
Filmscenario uit het archief van Walter van den Broeck

2 Jeugdliteratuur

Het Letterenhuis verwierf recent enkele interessante archieven van jeugdschrijvers.

Het archief van Jan Simoen (1953-2013) bevat de manuscripten van zijn jeugdromans en toont zijn werkproces. Hij werkte soms vooraf de stamboom en biografie van zijn personages uit. De talrijke correcties en annotaties op zijn typescripten over formuleringen, woordgebruik en de toon van de dialogen verraden veel over zijn verteltechnieken. Daarnaast bevat het archief informatie over educatieve projecten waaraan Simoen meewerkte.

Anne Provoost (1964) documenteerde ruim tien jaar van haar schrijverschap. In haar archief zitten onder andere knipsels die de inspiratie vormden voor *Mijn tante is een Grindewal*, meerdere, zorgvuldig gedateerde versies van het manuscript van *Vallen*, toekenningen van prijzen, promotiedrukwerk, felicitatiebrieven en het filmscript van *Falling*.

Stamboom als voorbereiding voor de trilogie *Met mij gaat alles goed* (1996), *En met Anna* (1999) en *Veel liefs van Michaël* (2005) van Jan Simoen

3 Theatervernieuwing

Het omvangrijke archief van het theatergezelschap Het Gevolg, opgericht in 1983, toont hoe die toneelgroep z'n plek in het theaterlandschap verwierf. Het Gevolg was bekend om z'n maatschappelijke betrokkenheid en het aan jonge acteurs en regisseurs gegeven vertrouwen. Het gezelschap wilde, zo klonk het in de oprichtingsbrochure, 'in een professioneel kader aan niet-professionelen de kans geven om actief met theater bezig te zijn'. Een interessante invalshoek voor onderzoek naar dit archief is 'theatertechniek'. Het archief bevat technische gegevens over theaterzalen en documentatie over gebruikte technieken en apparaten. Van veel producties is er ook technische documentatie, waaronder lichtontwerp en audiocues.

Het archief van toneelauteur, regisseur en acteur Tone Brulin (1926-2019) geeft een veelomvattend beeld van zijn theateractiviteiten. Hij richtte in 1953 samen met Jan van den Broeck (1912-1976) in Antwerpen het Nederlands Kamertoneel op, een avant-gardistisch toneelgezelschap. Brulin werkte onder andere voor de Brusselse KVS en voor de BRT en maakte ook internationaal furore als theatermaker, onder meer in Zuid-Afrika en Maleisië. In 1975 richtte hij de toneelgroep TIE 3 op, gevestigd in Antwerpen, die zich richtte op de opvoering van multiculturele voorstellingen in binnen- en buitenland.

Frans Redant (1945-2022) was van 1974 tot 1978 lid van het Brusselse gezelschap Het Trojaanse Paard, werkte daarna als dramaturg bij het Nederlands Toneel Gent (NTG) en was van 1994 tot 1998 directeur en dramaturg van de Koninklijke Nederlandse Schouwburg (KNS) in Antwerpen. Redants vertalingen werden in verschillende theaters opgevoerd. Zijn archief laat de genese van verschillende theaterproducties zien en geeft inzicht in het toenmalige theaterbeleid.

4 Digitale editie van een brieven corpus

De briefwisselingen van negentiende-eeuwse schrijfsters zoals Virginie Loveling (1836-1923) en Maria de Lannoy (1890-1968), waarop geen rechten meer rusten, zijn heel interessant voor onderzoek binnen de digital humanities. Een tekstherkennings- en transcriptietool, bijvoorbeeld het platform Transkribus, biedt de mogelijkheid om op basis van een aantal getranscribeerde brieven uit dergelijke correspondenties een model te ontwikkelen dat in staat is om het handschrift van de schrijfster in kwestie automatisch te herkennen en haar briefwisseling automatisch te transcriberen en zo om te zetten naar een op tekst doorzoekbaar brieven corpus. Zo help je de onderzoeksgemeenschap.

Virginie Loveling

1. Periodes uit de (literatuur)geschiedenis

a Literatuur in context

Het Letterenhuis bewaart archieven van het einde van de 18de eeuw tot nu. De collectie biedt onder andere inzicht in de evolutie van de Vlaamse Beweging vanaf de 19de eeuw, inzicht in het oorlogsleed tijdens de Eerste Wereldoorlog, de economische crisis tijdens het interbellum, de literaire productie tijdens de Tweede Wereldoorlog, de naoorlogse avant-garde, de evolutie in de omgang met het koloniale verleden en een kijk op het hedendaagse literaire klimaat.

De verschillende periodes in de Vlaamse literatuurgeschiedenis bieden talrijke interessante invalshoeken voor onderzoek, steeds verbonden aan het maatschappelijke en culturele leven van een periode. Een mogelijk onderzoeksthema is bijvoorbeeld het oorlogsverleden (Eerste en Tweede Wereldoorlog), met thema's zoals collaboratie, repressie en verzet, aan de hand van dagboeken, brieven of literaire werken:

- Fernand V. Toussaint van Boelaere (1875-1947). Zijn archief bevat een persoonlijk dagboek uit de Tweede Wereldoorlog.
- Amaat Burssens (1897-1983). Hij bracht de Eerste Wereldoorlog door als vrijwilliger aan het IJzerfront. Uit die periode bleef een pakket brieven van zijn tante Jeanne Bailly bewaard, samen met een handvol foto's genomen tijdens Amaats verlof. Op latere leeftijd schreef hij zijn herinneringen aan de oorlogsjaren neer. Samen met een reeks dagboeknotities – mogelijk bedoeld voor een nooit gerealiseerde uitgave – bevatten ze het unieke relaas van zijn eigen beleving van de Eerste Wereldoorlog.
- Maurits Sabbe (1873-1938). Zijn archief bevat een pakket brieven geschreven tijdens de Eerste Wereldoorlog. Hij richtte zijn brieven onder meer aan zijn vrienden, theatermakers Staf Bruggen (1893-1964) en Paul van Aerden (1890-1976), die verbleven in het krijgsgevangenenkamp in Göttingen. Die correspondentie geeft een kijk op het dagelijkse leven in dat Duitse krijgsgevangenenkamp, waar vooral Vlaamse letterkundigen en intellectuelen waren opgesloten.
- Anna Martens (1894-1983). Tijdens de Eerste Wereldoorlog kwam ze in het activisme terecht. Na 1918 werd zij bestuurslid van de Frontpartij en voorzitter van het Vrouwenfront. Martens maakte ook deel uit van een Damescomité voor amnestie. Tijdens de Tweede Wereldoorlog werd Martens hoofdredactrice van het collaborerende culturele tijdschrift *Laagland*.
- Hubert Lampo (1920-2006). In *De eerste sneeuw van het jaar* (1985) roept hij het beeld op van Antwerpen gedurende de Duitse bezetting tijdens de Tweede Wereldoorlog. Het materiaal daarover in zijn archief reflecteert het standpunt van wie toen niet bij de collaboratie betrokken was.

Ook andere periodes in de Vlaamse literatuurgeschiedenis zijn uiteraard vertegenwoordigd in onze archiefcollectie. In het archief van Geert van Istendael (1947) zit bijvoorbeeld een stukje wereldgeschiedenis: zijn agenda uit 1989 gaat over de val van de Berlijnse muur.

De eigentijdse weerspiegeling van en latere terugblik op het Belgische koloniale tijdperk, en de verwerking ervan in de Vlaamse literatuur, kan worden bestudeerd aan de hand van archieven van onder anderen Cyriel Buysse (1859-1932), Gerard Walschap (1898-1989), Alfons Walschap (1903-1938), Jef de Pillecyn (1883-1956), Frans Dille (1909-1999), Piet van Aken (1920-1984), Jef Geeraerts (1930-2015) en Mireille Cottenjé (1933-2006).

b Literatuurvernieuwing

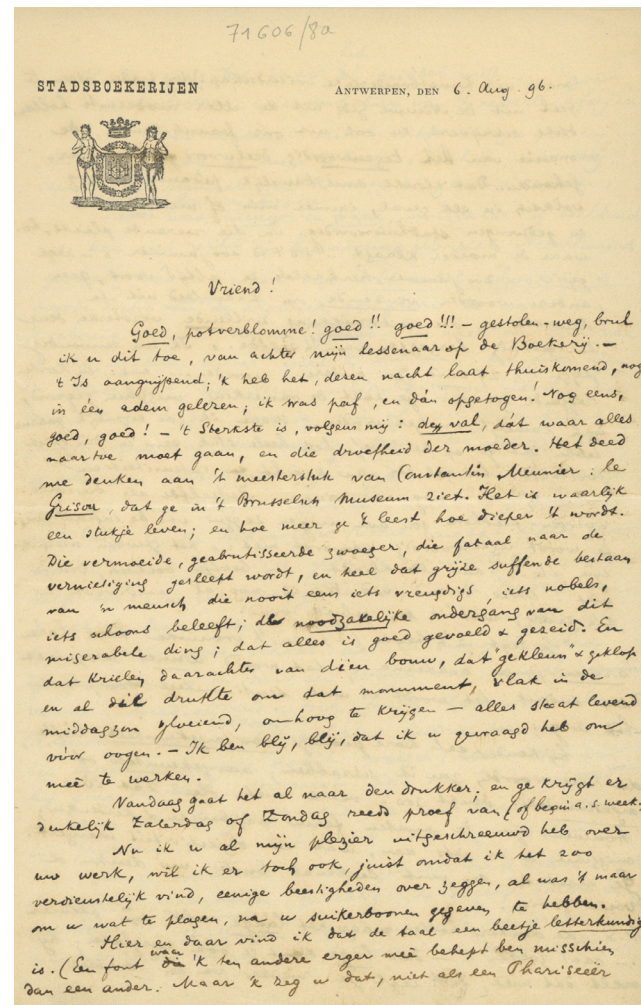
De collectie van het Letterenhuis geeft zicht op de literatuurvernieuwing en stilistische, thematische en vormelijke veranderingen door de tijd heen.

- Het archief van Emmanuel de Bom (1968-1953) is een mooi aanknopingspunt: hij richtte samen met anderen vernieuwende tijdschriften op, stond aan de wieg van schrijversvakbonden en ondersteunde auteurs zoals Stijn Streuvels (1871-1969), Ernest Claes (1885-1968) en Karel van de Woestijne (1878-1929).
- Daniël Robberechts (1937-1992) was een baanbrekende vernieuwer van de Vlaamse literatuur van de jaren 1960 tot 1980. Hij was auteur van 'tegendraads' proza. Zijn archief bevat een uitgebreide briefwisseling, heel wat handschriften en materiaal in verband met het eenmanstijdschrift *tSchrift*.
- Claude Krijgelmans (1934) behoort tot de generatie schrijvers die zich in de jaren 1960 bezighield met experimenten in de literatuur en het einde van de conventionele roman proclameerde.

c Ovattingen over literatuur

Veel auteurs bespiegelden over hun eigen werk, maar ook over het werk van anderen, of over een bepaald genre:

- Jan Bols (1842-1921) gaf advies over boeken die in de 'volksbibliotheek' mochten worden ondergebracht. Hij oordeelde bijvoorbeeld dat Virginie Loveling (1836-1923) niet geschikt was om op te nemen.
- Antoinette Buckinx-Luyckx (1903-1983) schreef verschillende teksten over wat een goed jeugdboek volgens haar is.

Brief van Emmanuel de Bom aan Stijn Streuvels, 6 augustus 1896.

2. Naar type

a Briefwisseling (netwerk)

De gigantische brievencollectie van het Letterenhuis werpt licht op de contacten tussen auteurs onderling, tussen auteurs en kunstenaars en op de netwerken die bepaalde periodes ontstonden. De keuze is zeer uitgebreid. Een losse greep uit mogelijke onderzoeksthema's:

- Analyse van de literaire netwerken uit een bepaalde periode; bijvoorbeeld het archief van Frans Dille (1909-1999) of dat van Eriek Verpale (1952-2015) bieden mooie aanknopingspunten om zo'n netwerken in kaart te brengen.
- Archief van Desideer Claes (1836-1910). Onder zijn impuls ontstond een Naamse afdeling van het Davidsfonds. Hij werd lid van Vlaamse culturele verenigingen, bestuurslid van het Davidsfonds en lid van de Koninklijke Academie voor Nederlandse Taal- en Letterkunde. Door zijn vele activiteiten had hij een groot netwerk van correspondenten.
- Archief van Bernard Kemp (1926-1980). Hij was een autoriteit in de literaire en culturele wereld van de jaren 1960 en 1970. Zijn archief bevat heel interessante correspondenties.
- Archief van Marc Callewaert (1921-2004). Als journalist en kunstcriticus was hij actief bij de G58-beweging, een groep van jonge, abstracte kunstenaars. Het archief is vooral belangrijk vanwege zijn briefwisseling met kunstenaars zoals Paul van Hoeydonck (1925), Georges Vantongerloo (1886-1965) en Pol Bury (1922-2005).
- Archief van Dirk Claus (1929-2006). Claus is een interessante casus voor het Vlaamse literaire landschap vanaf de jaren 1960. Het archief bevat briefwisseling met tal van auteurs en het materiaal van de uitgeverij Paradox Press.
- Archief van Hubert Lampo (1920-2006). Het archief bevat een heel uitgebreide correspondentie, met bekende en minder bekende figuren uit de literaire wereld, het theater en de beeldende kunsten.
- Archiefstukken van Kees Lekkerkerker (1910-2006). Hij zorgde voor de samenstelling, uitgave en heruitgave van de literaire almanak *In aanbouw. Letterkundig werk van jongeren*. De archiefstukken omvatten een belangrijke correspondentie met verschillende Vlaamse auteurs.

b Kunst en vormgeving

In het Letterenhuis is een uitgebreide kunstcollectie aanwezig: boekillustraties, tekeningen, schilderijen, bustes, medaillons van en door schrijvers en tienduizenden affiches. Daarnaast bewaart het Letterenhuis archieven van verschillende kunstenaars. Dat leent zich tot contextueel en kunsthistorisch onderzoek:

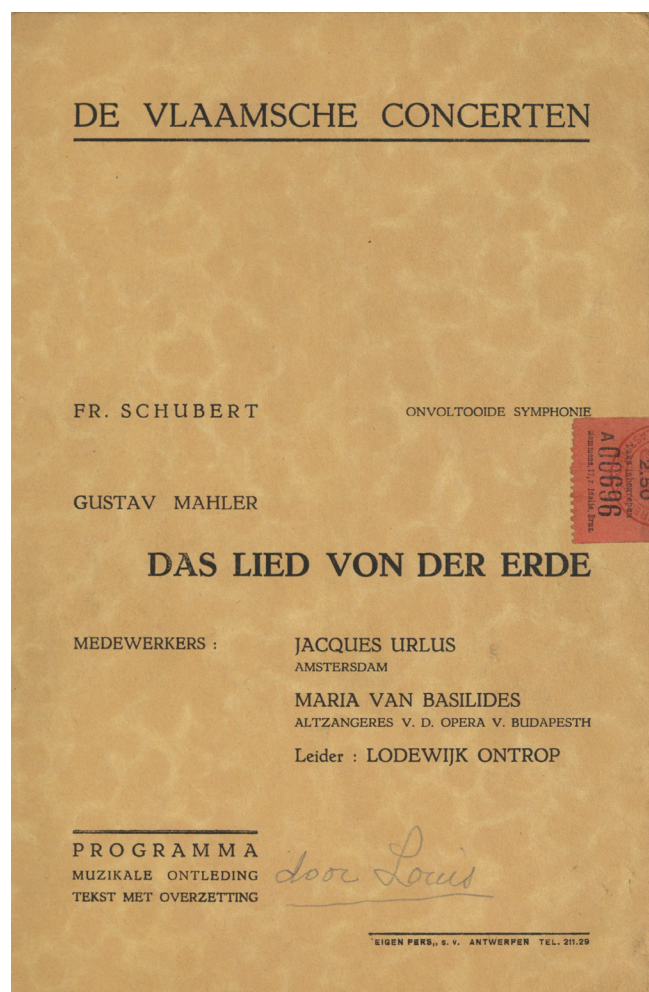
- Archief van Victor Delhez (1901-1985). Antwerpenaar Delhez, landbouwingenieur van opleiding, maakte vanaf de jaren 1920 naam met modernistische houtsneden. In 1925 verongelukten zijn beide ouders en verhuisde de toen 23-jarige kunstenaar naar Argentinië, waar hij verder zou bouwen aan een indrukwekkend grafisch oeuvre. Naast de uitgebreide briefwisseling tussen Delhez en zijn zussen, omvat de collectie dossiers over de vele tentoonstellingen, uitgebreide documentatie, publicaties van en over Delhez, en een viertal grote knipselboeken met krantenartikels in het Nederlands, Frans en Spaans.
- Dubbeltalenten: Marleen de Créé (1941-2021) was schrijver en beeldend kunstenaar. Madeleine Duguet (1909-1974) was schilderes, beeldhouwster en dichteres.
- Kunstkritiek: Jo Verbruggen (1931-2006) was een veelgevraagde inleider op tentoonstellingen en een productief schrijver van kunstkritieken en -beschouwingen. Zijn correspondentie toont zijn uitgebreide netwerk.
- Henri de Braekeleer (1840-1888) was kunstschilder. Het kleine archief is vooral belangrijk wegens de bewaard gebleven brieven. Het bevat verder belangrijke documenten in verband met zijn artistieke carrière.
- Elsa D'haen (1926-2013) was kunstenaar, illustratrice en zus van dichteres Christine D'haen. Het archief documenteert Elsa's artistieke carrière.
- Schrijversportretten: de collectie beelden van het Letterenhuis, aangevuld met ontwerpen voor al dan niet gerealiseerde stand- en borstbeelden en ander archiefmateriaal daarrond, is een mooi startpunt voor onderzoek naar de representatie van schrijvers in de publieke ruimte.
- De geschiedenis van grafisch ontwerp met behulp van de affichecollectie, of via archieven van grafisch ontwerpers, bijvoorbeeld Martha van Coppenolle (1912-2004) of Rob Buytaert (1936).

c Muziekarchief

Met de muziekarchieven in het Letterenhuis kan onderzoek worden verricht naar de Vlaamse muziekgeschiedenis of naar populaire muziek uit een specifieke periode. Verder kan men kiezen voor een analyse van een of meerdere liedteksten of van een volledig album. Bovendien geven muziekarchieven inzicht in de uitvoeringspraktijk, aan de hand van speelprogramma's en persoonlijke dagboeken. Hierbij enkele archieven als prikkelend voorbeeld:

- Archief van Will Ferdy (1927-2022): Will Ferdy hield alle documenten van zijn ruim een halve eeuw omspannende carrière nauwgezet bij. Het archief bevat alles over de vele shows die hij maakte, mappen over zijn medewerking aan de Gentse Feesten, archiefstukken over de Grote Prijs Will Ferdy, bewerkingen van de poëzie van Guido Gezelle, knipselboeken en talloze foto's. Ook zijn eerste handgeschreven verhalenreeks over *Oom Felix* en de vele positieve en negatieve reacties op zijn outing in 1970 maken deel uit van dat archief.
- Archief van Andreas de Weerd (1825-1893). De Weerd was schrijver van liedteksten, vaak met politieke inslag en doorgaans gebaseerd op bestaande melodieën. Hij voerde zijn liederen zelf uit of schreef ze voor volkszangers, zoals cafébaas Karel Goedemé, alias 'De Scheve'. Naast liedteksten bestaat het archief uit partituren, brieven en documenten over zijn werkzaamheden als douanier.
- Archief van zangeres Jeanne Flamant (1872-1956), met handgeschreven partituren, concertprogramma's en foto's.
- Archief van dirigent, componist en dichter Lode Ontrop (1875-1941) met onder andere correspondentie die inzicht geeft in het Vlaamse culturele leven in de eerste helft van de 20ste eeuw

Speelprogramma uit het archief van Lode Ontrop

d Theater & dans

Het Letterenhuis bewaart veel archieven over theater en in beperkter mate over dans. De mogelijkheden voor een scriptieonderwerp zijn erg divers. Hieronder volgen enkele voorbeelden:

- Kostuum- en decorontwerp: archief van John Bogaerts (1940) en van Lon Landau (1910-1945), de decor- en kostuumontwerper van de KNS in de late jaren 1930.
- Vlaamse theatermakers in het buitenland, bijvoorbeeld Fred Engelen (1912-1967) en Tine Balder (1924-2021), of Tone Brulin (1926-2019).
- De ontstaansgeschiedenis (het 'maakproces') of de receptie van een theater- of operavoorstelling aan de hand van regieboeken, foto's, beeldmateriaal, bewaard gebleven boekhouding, enz.:
  - Archief van Theater Aan Zee met stukken over de eerste twintig edities: contracten, programma's, promotiemateriaal, voorbereidende nota's, affiches, en nog veel meer.
  - Archief van Compagnie de KOE en Hof van Eede met repetitieschema's, knipsels, tekstbrochures, scènefoto's, regie- en technische aanwijzingen en enkele affiches.
  - Archief van DASTheater (hield in 2006 op te bestaan en maakte een herstart als Compagnie Cecilia). Het gezelschap speelde in Vlaanderen, maar had ook een groot internationaal bereik. In het archief bevinden zich de scripts van de toneelstukken die in Franstalig België en Frankrijk werden gespeeld.
  - Archief van Joris Diels (1903-1992) en Ida Wasserman (1901-1977), met tientallen plakboeken van het Gezelschap Joris Diels, met zowel positieve als negatieve recensies. Ook is er een huldemap, aangeboden aan Joris Diels aan het einde van het theaterseizoen 1938-1939.
  - Archief van Herman Verbeeck (1938), met daarin verschillende productiedossiers.
- Analyse van het ontstaan en de geschiedenis van een amateurgezelschap, of geschiedenis van amateurtoneel:
  - Archief van Hoop en Liefde (1857).
  - Juul Lambrechts (1923) schreef toneelstukken die door amateurgezelschappen over heel Vlaanderen werden opgevoerd.

Kostuumontwerp van Lon Landau

- Poppentheater:
  - Walter Merhottein (1934-2005) trok samen met zijn broer Robert Merhottein (1948), alias de stripauteur Merho, aan het einde van de jaren 1970 heel Vlaanderen door met hun Kiekeboe-Poppentheater. Merhottein was ook acteur bij andere gezelschappen. Bovendien engageerde hij zich als voorzitter van het Centrum voor Amateurtheater en het Vlaamse Verbond van Poppenspel.
- Dansarchieven:
  - Archief van Lea Daan (1906-1995). Het archief weerspiegelt haar artistieke en educatieve carrière met onder meer dansnotaties, programmaboekjes, briefwisseling en een uitgebreide reeks foto's.
  - Archief van Jeanne Brabants (1920-2014). Het archief bevat schriften met dansnotaties persoonlijke en professionele brieven, programmaboekjes, brochures en een grote audiovisuele collectie. Dit omvangrijke materiaal werpt een helder en interessant licht op het rijke artistieke leven van dit grote dansicoon.

Foto's uit het archief van Jeanne Brabants

e Intermedialiteit (tv/radio/film)

In het Letterenhuis is er heel wat materiaal beschikbaar over tv, radio en film. Schrijvers hielden zich soms niet enkel met 'literatuur' bezig, maar ook met tv, radio en film, in de vorm van luisterspelen en scenario's. Archieven van auteurs die betrokken waren bij het maken van radio, film, of televisie, tonen creatieprocessen, of de ontwikkeling van een genre in een specifieke tijdsperiode. Mogelijke onderwerpen:

- Film- en kunstkritiek in Vlaanderen, aan de hand van het archief van Gilbert Verschooten (1946). Hij was filmgeschiedkundige en -criticus met als specialisatie de fantastische film. In zijn archief bevinden zich filmkritieken en -essays maar ook foto's, draaiboeken en filmscenario's.
- Luisterspelen uit een bepaalde periode aan de hand van de verzameling luisterspelen in het Letterenhuis, uit het archief van de BRT (de huidige VRT) of uit het archief van individuele auteurs, zoals Eriek Verpale (1952-2015) of Hubert Lampo (1920-2006).

f Geschiedenis van literaire tijdschriften

Onderzoek naar de poëtica van een tijdschrift (postmodern, klassiek) kan worden verricht aan de hand van de archieven van literaire of algemeen-culturele tijdschriften en van deelarchieven van betrokken redacteurs. Ook kan er een reconstructie worden gemaakt van de ontstaansgeschiedenis van een tijdschrift.

- Archief van Luc van Brabant (1909-1977), dichter en stichter van het tijdschrift *Klaverendrie* (samen met Marcel Coole en Johan Daisne)

g Geschiedenis van uitgeverijen

De archieven van uitgeverijen bieden de onderzoeksmogelijkheden naar de geschiedenis van deze bedrijven, maar vertellen vooral veel over de rol van de uitgeverij in de literaire wereld (bv. documentatie over het accepteren of weigeren van manuscripten, redactiewerk door de uitgeverij, promotie van een literair werk, enz.).

- Archief van auteur en uitgever Roger Binnemans (1932-1999).

h Promotie van literatuur: geschiedenis en werking van literaire en culturele festivals, evenementen en verenigingen

Het Letterenhuis bewaart archief van verenigingen die zich inzetten voor de promotie van literatuur, in de vorm van bijeenkomsten voor schrijvers, literaire activiteiten voor een breed publiek of activiteiten ter nagedachtenis van een auteur. Deze archieven vertellen niet alleen iets over de manier waarop literatuur (in Vlaanderen) door de tijd heen werd gepromoot, maar nog meer over de (literaire) netwerken van schrijvers en (de geschiedenis van) het verenigingsleven in Vlaanderen. Een voorbeeld:

- Archief van Stichting Ons Erfdeel, een in 1970 opgerichte vereniging die de promotie van de Nederlandstalige literatuur en cultuur beoogt. Ze doet dit door het organiseren van activiteiten en vooral door de uitgave van diverse tijdschriften en jaarboeken. Een belangrijk deel van het omvangrijke archief uit de periode vanaf het ontstaan van de vereniging tot 1998 werd ontsloten, inclusief de zeer omvangrijke briefwisseling met enkele duizenden correspondenten.

3. Naar onderzoeksfocus

a Biografisch onderzoek

Voor biografisch onderzoek biedt de collectie van het Letterenhuis een schat aan informatie. In het archief treft men grote en kleine verhalen aan over het leven van Vlaamse auteurs, waar vaak nog nauwelijks onderzoek naar is verricht. Daarnaast biedt de collectie ook de kans om vergeten of onderbelichte aspecten van enkele grote namen uit de Vlaamse literatuur te onderzoeken. Wie een biografisch onderzoek wil starten, kan alvast het collectieplatform raadplegen, waar een overzicht is te vinden van alle archiefvormers, waaronder tal van auteurs: <https://collectie.letterenhuis.be/search>

b Gerenommeerde auteurs en ‘vergeten’ schrijvers

Naast archieven van gerenommeerde en gecanoniseerde auteurs, bewaart het Letterenhuis veel archieven van minder bekende schrijvers. Naar gecanoniseerde auteurs is al veel onderzoek verricht, maar het Letterenhuis verwerft regelmatig aanvullend archiefmateriaal (een nieuwe versie van een handschrift, een niet eerder ontdekte briefwisseling) van bekende auteurs, dat nieuw licht kan werpen op de schrijver en zijn werk. Naar veel schrijvers is echter nauwelijks onderzoek verricht of is dat stilgevallen. Schrijvers die in hun tijd erg belangrijk of vernieuwend waren of zo werden ervaren, zijn nu soms helemaal vergeten. Ook verbergt de literatuurgeschiedenis tal van schrijvers die in hun tijd zwaar onderschat werden, maar bij nader inzien bijzonder literair werk blijken te hebben geproduceerd. De analyse van het werk of de receptie van een ‘vergeten’ schrijver biedt de kans om die (opnieuw) onder de aandacht te brengen. Een van de mogelijke benaderingen is de receptiegeschiedenis van een auteur in kaart te brengen (of een biografische schets te maken – zie eerder):

- Archief van Herwig Hensen (1917-1989).
- Archief van Hugo Raes (1929-2013).
- Archief van Fritz Francken (1893-1969).

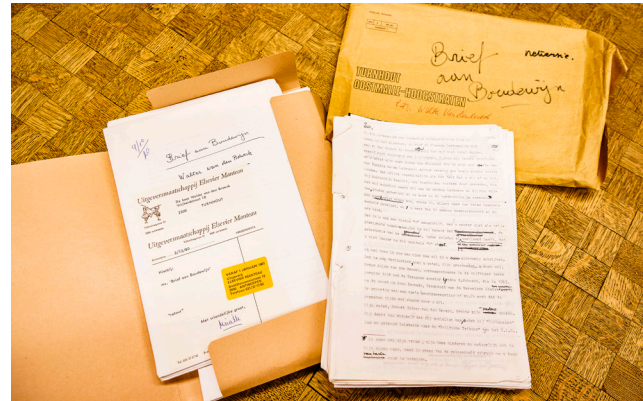
c Tekstgenese

Auteurs schrijven hun literaire werk niet in één keer in een definitieve vorm. Het Letterenhuis bewaart versies van literaire teksten in diverse stadia van ontwikkeling: ontwerpen, kladjes, (nette) handschriften, (verbeterde) typoscripten en drukproeven. Dat materiaal is een unieke bron voor onderzoek naar de ontstaansgeschiedenis of ontwikkeling van een literair werk en het geeft ook inzicht in de poëtica van een auteur. Enkele voorbeelden uit een zeer groot aanbod:

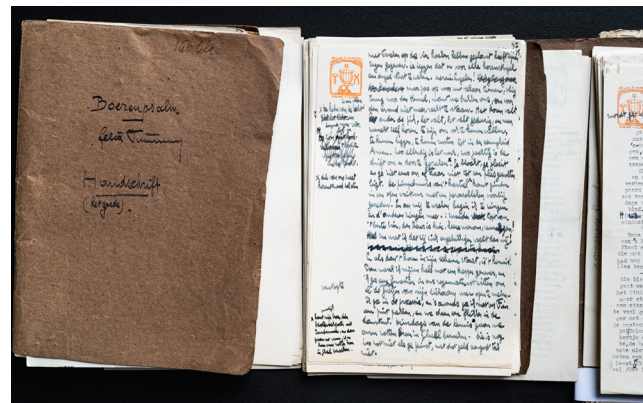
- Archief van Walter van den Broeck (1941-2024), met verschillende versies van zijn romans, begeleidende documentatiemappen, kladversies en verbeterde versies.
- Archief van Felix Timmermans (1886-1947) met verschillende versies van *Pallieter* (1916) en *Boerenpsalm* (1935).
- Archief van Gie Bogaert (1958). De uitspraak 'Mijn boek is af voor ik begin te schrijven' wordt weerspiegeld door zijn archief. Voor bijna al zijn romans en verhalenbundels zijn er werkschriften met knipsels, citaten, foto's, *facts & figures*, structuurtekeningen, ideeën en fragmenten. De typoscripten (soms in verschillende versies) tonen de volgende fase in zijn schrijfproces.
- Archief van Aster Berkhof (1920-2020). Het archief bestaat vooral uit manuscripten. Meestal gaat het om één versie van het manuscript met aanvullingen, verbeteringen en hernemingen van pagina's. Het dossier over *Het huis van Mama Pondo*, waar Berkhof drie jaar aan schreef, bevat omvangrijke bundels met zeer veel herschreven passages. Ook bevinden zich in het archief cassettes waarop Berkhof, tegen het einde van zijn carrière, zijn boeken insprak.

In de collectie van het Letterenhuis zitten heel wat teksten die nooit afgewerkt werden of die auteurs tijdens hun leven niet aan het publiek wilden tonen. Een scriptie kan als doel hebben te achterhalen waarom een auteur zijn tekst niet heeft afgewerkt. Welke artistieke, praktische, morele of ethische bezwaren of beweegredenen speelden mee? Wat was de visie van de auteur, van zijn uitgever of van andere beoordelaars van de tekst? Zijn er in het archief sporen te vinden van een specifieke visie op de niet afgewerkte tekst? Een voorbeeld:

- Onuitgegeven teksten in het archief van jeugdauteur Cor Ria Leemans (1919-1991), niet alleen van kortverhalen maar ook van romans.

Brief aan Boudewijn van Walter van den Broeck in verschillende versies

Verschillende versies van *Boerenpsalm* van Felix Timmermans

Aster Berkhof, ca. 1943

d (Literatuur)geschiedschrijving

Het Letterenhuis bewaart archieven van (historische) literatuurhistorici en biografen die zich hebben verdiept in leven en werk van (Vlaamse) auteurs of over belangrijke figuren en periodes in de literatuur- of cultuurgeschiedenis hebben geschreven. Dat archiefmateriaal geeft zicht op de denkkaders van deze onderzoekers, en biedt tegelijk inzichten in het werk van de bestudeerde auteurs. Een scriptieonderwerp over (historische) literatuurgeschiedschrijving kan vragen beantwoorden zoals: welke verhalen werden er verteld over (Vlaamse) auteurs, en welke niet (bijvoorbeeld over hun oorlogsverleden)? Welke auteurs werden er naar voren geschoven als onderzoekswaardig? Waar baseerden onderzoekers hun veronderstellingen op? Wie waren de vernieuwers en hoe werd er aan canonvorming gedaan? Een aantal archieven biedt toegang tot deze thema's, bijvoorbeeld archieven van literatuurcritici, of archieven waarin sporen van contacten tussen de historicus/biograaf en de schrijver in kwestie te vinden zijn.

- Archief van Bernard Kemp (1926-1980), hoogleraar en Gezellespecialist. Zijn archief bevat tal van analyses van gedichten van Guido Gezelle (1830-1899), die hij maakte in het verlengde van zijn Gezellecolleges aan de toenmalige Katholieke Universiteit Brussel.
- Archief van journalist Paul Kenis (1885-1934). Hij schreef over literatuur, jazz, dans e.d. in kranten en tijdschriften waarvan hij (hoofd)redacteur was.
- Archief van Frans Maria Olbrechts (1899-1958), etnoloog-antropoloog en professor etnologie aan de universiteit van Gent. Hij was een van de drijvende krachten achter de tentoonstelling Kongokunst in de Antwerpse stadsfeestzaal in 1937 en hij ondernam samen met twee studenten ook de zogenaamde Ivoorkust-expeditie in 1938-1939. Zijn archief bevat een uitgebreid persoonlijk en professioneel dagboek over die expeditie.
- Archief van Clement Bittremieux (1920-2003), journalist en auteur van talrijke bijdragen over literatuur.
- Archief van Freddy de Vree (1939-2004), schrijver, goede vriend van Hugo Claus en eerste Claus-biograaf. In het archief bevinden zich onder andere de documentatie, de voorbereiding en handschriften van een nooit verschenen Claus-biografie.

e Literaire kritiek en receptiegeschiedenis

Het Letterenhuis bezit een zeer grote hoeveelheid documentatie, kranten- en tijdschriftenknipsels over auteurs, uitgeverijen, culturele instellingen enz. Soms verzamelden auteurs deze zaken zelf. Dat materiaal vormt een dankbare bron om de receptie van een auteur of zijn werk te onderzoeken: hoe werd een bepaald werk onthaald? Welke opvattingen golden over een auteur of zijn werk? Welke kranten verkondigden welke mening? Hoe werd een literair werk door de tijd heen gewaardeerd? Hoe werd een auteur herdacht? Verschillende invalshoeken zijn mogelijk, bijvoorbeeld:

- Archief van Stefan Hertmans (1951), met daarin een verzameling knipsels uit dagbladen en tijdschriften, bijeengebracht door de vader van de auteur. De verzameling bevat handgeschreven overzichtslijsten.

f Gender

Vanuit de genderstudies zijn er veel mogelijkheden om het archief van een vrouwelijke auteur onder de loep te nemen en bijvoorbeeld haar literaire netwerken op te sporen, de ontwikkeling van haar kunstenaarschap te onderzoeken en inspirerende figuren in haar literaire ontwikkeling te analyseren. Mogelijk casussen:

- Archief van Julia Tulkens (1902-1995). 'Vrouw zijn' speelt een belangrijke rol in haar literaire en persoonlijke leven. Het archief geeft zicht op de positie van een vrouw in een overwegend mannelijke literaire wereld.
- Maria Rosseels (1916-2005), als filmrecensente voor *De Standaard* was ze een pionier op dat gebied. Ze kwam als katholieke journaliste en romanière in de jaren 1960 en 1970 weleens in botsing met de kerkelijke overheden (n.a.v. *Dood van een Non*, 1961).
- Maria Verstraeten (1898-2000). Haar actieve rol in het Vlaamse culturele leven en haar engagement voor de Katholieke Vlaamse Hogeschool voor Vrouwen.
- Christine D'haen (1923-2009). Het Letterenhuis bewaart haar uitgebreide archief, dat zicht geeft op een rijke literaire carrière.

Julia Tulkens e.a. op het Weekend voor Vlaamse Kunstenaars, 1954

g Vertalingen en/of receptie in het buitenland

De briefwisselingen in auteurs-, uitgevers- en vertalersarchieven bieden informatie over de contacten tussen auteur en vertaler, de (literaire) keuzes bij het vertalen van een werk en de receptie van een auteur in het buitenland. De archieven van auteurs geven inzicht in zowel de vertalingen van hun eigen literaire werk in andere talen, als de vertalingen die ze zelf maakten of begeleidden voor anderen, zoals buitenlandse en anderstalige auteurs.

- Archief van Hubert Lampo (1920-2006). Vertalingen van zijn werk in verschillende talen, bijvoorbeeld *De komst van Joachim Stiller* (1960) in het Frans vertaald door Xavier Hanotte.
- Archief van Willy Courteaux (1924-2017), met vertalingen van toneelstukken van William Shakespeare (1564-1616), Samuel Beckett (1906-1989), enz.
- Archief van Frans Denissen (1947). Hij geldt in het Nederlandse taalgebied als een van de belangrijkste vertalers uit het Italiaans en Frans. Zijn archief bevat veel correspondentie over vertalingen van buitenlands literair werk.

h Verzamelaars

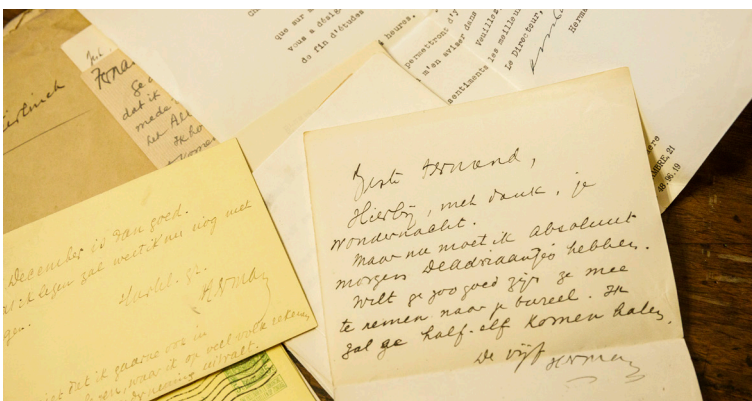
In het Letterenhuis zijn collecties van verzamelaars te vinden. Zij verwierven hun collectie via persoonlijke contacten met schrijvers of via aankopen op veilingen en antiquariaten. Ook zijn er schrijvers die archiefmateriaal van andere schrijvers bewaarden of over een bepaald interessegebied verzamelden, soms ook historische teksten. Onderzoek naar verzamelingen kan eruit bestaan om de onderlinge contacten tussen auteurs in kaart te brengen, maar ook om de ontstaansgeschiedenis en de versnippering van een collectie te analyseren. Hoe kwam de verzamelaar aan de stukken? Welke interesses blijken uit de collectie? Waarom verzamelde hij of zij die specifieke stukken? Waar kwamen de individuele stukken uit diens verzameling oorspronkelijk vandaan? Is er een reconstructie mogelijk van het ontstaan van de collectie? Interessante collecties in dat verband zijn:

- De collectie Baestaens.
- Affichedecollectie Wilfried Thielemans.
- Verzameling van Staf De Roo.

i Taalbevordering in Vlaanderen

Aan de hand van enkele archieven kan de omgang met de Nederlandse taal in Vlaanderen en de (vanuit de overheid gestuurde) acties om het 'Algemeen Beschaafd Nederlands' aan te leren en uit te dragen worden onderzocht:

- Archief van de Vereniging Algemeen Nederlands (1978-2006). Dat is een hoofdzakelijk administratief archief. De vereniging promoveerde tot 2006 een correct Nederlandstaalgebruik.

Brieven uit de collectie Baestaens

4. Naar genre

Sommige auteurs specialiseerden zich in een specifiek genre, en uit het archief van die auteurs (verschillende versies van een tekst, briefwisseling) kan de poëtica van die auteurs over het betreffende genre worden onderzocht. Bij het onderzoek van zo'n archief kunnen eventuele knipsels over de receptie van het werk (recensies, opiniestukken, artikels) mee in overweging worden genomen.

a Jeugdliteratuur

Een ander voorwerp van onderzoek behelst het ontstaansproces van één of meerdere literaire werken van een specifieke jeugdauteur. Ook kan de evolutie van de jeugdliteratuur in Vlaanderen in een bepaalde periode worden bestudeerd, en de pogingen om de bekendheid van de Vlaamse jeugdliteratuur te bevorderen. Interessante archieven voor de studie van jeugdliteratuur zijn:

- Archief van Cor Ria Leemans (1919-1991). De verre reizen die hij maakte, waren een voedingsbron voor zijn oeuvre.
- Archief van Rob van Roosbroeck (1898-1988). Hij schreef verschillende *Vlaamse Filmpjes* voor Uitgeverij Averbode. Hij deed dat onder een pseudoniem omdat hij wegens collaboratie tijdens de Tweede Wereldoorlog bij verstek ter dood veroordeeld was.
- Archief van Emiel van Hemeldonck (1897-1981). Hij schreef aanvankelijk vooral jeugdverhalen, onder meer negentien *Vlaamse Filmpjes* (onder twaalf verschillende pseudoniemen). Vanaf de jaren dertig schreef hij voornamelijk regionalistische en historische romans over het polderland, de Kempen en Antwerpen.
- Archief van Armand Boni (1909-1991). Het archief bevat een uitgebreide collectie handschriften, briefwisseling en diverse stukken in verband met zijn schrijvers- en religieuze carrière.
- Archief van NCJ. Het in 1976 opgerichte Nationaal Centrum voor Jeugdliteratuur speelde een belangrijke rol in de leesbevordering in Vlaanderen onder andere door de organisatie van de Jeugdboekenweek, van voorleesweken, de kinder- en jeugdjury, tentoonstellingen en de uitreiking van prijzen.
- Archief van Jo Briels (1934-2021). Hij schreef verhalen voor de tijdschriften *Zonnekind*, *Zonnestraal* en *Zonneland*, verhalen voor beginnende lezers en verschillende reeksen voor de jeugd. Zijn talrijke reizen leverden inspiratie voor zijn avontuurlijke, vaak historische kinder- en jeugdboeken.
- Archief van Diane Broeckhoven (1946). Onder meer haar meermaals bekroonde novelle *De buitenkant van meneer Jules* (2001) is met gecorrigeerde typoscripten, correspondentie met betrokkenen, een dossier over de filmrechten, persreacties en promotioneel drukwerk goed vertegenwoordigd in het archief.
- Archief van Elisabeth Marain (1943). Ze is auteur van proza, maar schreef ook jeugdliteratuur. Ze werkte onder andere mee aan de reeks *Bolleboosboeken* en aan stripverhalen voor gebruik op school.
- Archief van Emiel Fredrix (1903-1992). Hij schreef een tiental kinderboeken, daarnaast wijdde hij essays aan de vroeg gestorven jeugdauteurs Hilda Casteels en Armand Suls. Hij richtte mee een vereniging voor schrijvers van kinder- en jeugdboeken op.
- Archief van Detty Verreydt (1950). Zij schreef prentenboeken, boeken voor beginnende lezers en tienerverhalen. Sociaal engagement vormt een belangrijk element in haar werk.

b Gelegenheidsteksten

Mogelijke thema's zijn: herdenkingen van het overlijden van een auteur, jubileumvieringen, vieringen van auteurs door verenigingen, prijsuitreikingen, enz.

- Archief van Maurits Sabbe (1873-1939). Hij kwam met zijn gelegenheidsgedichten op voor de Vlaamse zaak.
- Archief van Emmanuel de Bom (1868-1953). Hij was betrokken bij verschillende herdenkingen van auteurs, bv. de Hendrik Conscience-viering van 1912 of het jubileum van Frans Jos van den Branden (1913).

c Historische romans

In verschillende archieven kan het beeld van een bepaalde historische periode (bijvoorbeeld de middeleeuwen), zoals dat tot uiting komt in literair werk, worden onderzocht.

- Archief van Fred Germonprez (1914-2001), journalist en auteur van vooral historische romans. Zijn werk werd veelvuldig vertaald. Zijn archief bevat een omvangrijke verzameling handschriften, typoscripten en brieven.
- Archief van Armand Boni (1909-1991). Hij schreef historische romans die interessant zijn voor de beeldvorming van de middeleeuwen in de Vlaamse literatuur.

d Misdaad- en detectiveromans

- Archief van Mieke de Loof (1951). Ze schreef de historische thriller *Duivels offer* uitgegeven bij The House of Books te Antwerpen in 2004. Ze kreeg datzelfde jaar de Hercule Poirot-prijs voor het beste Vlaamse misdaadverhaal. De Loof is voorzitter van het Genootschap van Vlaamse Misdaadauteurs.
- Theo Huet (1890-1969). Met *De verdwenen koerier* (als krantenfeuilleton gepubliceerd in 1927) werd Huet de eerste Vlaamse schrijver van detectives.

5. Digital Humanities

In deze digitale tijden ontstaan archieven grotendeels op digitale wijze, en ze bereiken in die vorm ook het Letterenhuis. Naar dat digitale materiaal kan onderzoek worden verricht, binnen de eerder genoemde onderzoeksthema's: tekstgenese, receptieonderzoek, geschiedenis van een uitgeverij, editiewetenschap (digitaal editeren), enz. Evengoed is het mogelijk om onderzoeksmethoden uit de *digital humanities* los te laten op analogo archiefmateriaal: automatische handschriftherkenning, stylometrie van auteurs, de mogelijkheden zijn talloos.

6. Educatieve projecten

Het archiefmateriaal van het Letterenhuis biedt verschillende mogelijkheden voor educatieve afstudeerprojecten en scripties. Dat kan bijvoorbeeld bestaan uit het ontwikkelen van een 'thematische collectie' voor onderwijs, of van educatieve pakketten of workshops voor specifieke doelgroepen en/of leeftijden: NT2-onderwijs, secundair onderwijs, OKAN enz.

7. Archiefwetenschappen

De collectie van het Letterenhuis biedt tal van mogelijkheden voor archiefwetenschappelijk onderzoek. In het bijzonder naar de archivering van creatieve processen van in eerste instantie, maar niet alleen, auteurs, maar ook van bijvoorbeeld acteurs, regisseurs en decor- en kostuumontwerpers. Ook voor onderzoek naar de verhouding tussen persoons- en organisatiearchieven en de aanpak van familiearchieven is er een breed aanbod. Bovendien wordt uiteraard ook het Letterenhuis geconfronteerd met born-digital materiaal en zijn er nog vele uitdagingen op het gebied van (geautomatiseerde) digitale processen die om bijkomend onderzoek vragen.

8. Restauratie

Voor een onderzoek in de restauratiewetenschappen kunnen theorie en praktijk samengaan. Onderzoek naar (materiaaltechnisch, enz.) en restauratie van een van de affiches uit de collectie van het Letterenhuis is een mogelijkheid: reinigen, vlakken en eventueel scheuren stabiliseren. Ook de schilderijen in de collectie kunnen de basis vormen voor een onderzoek binnen het kader van de restauratiewetenschappen.

Restauratie in het Letterenhuis

...ker is van goed.
...en zal weet ik nu nog niet

Harlel. 82.
A. S. May

...ook in
...veel volk rekent
...aelt.

H
won
Ma
mo
W
te
zal